

Litteraturgranskningar

LAURI KARVONEN: *"Med vårt västra grannland som förebild": En undersökning av policydiffusion från Sverige till Finland*. Åbo. Meddelanden från Stiftelsen för Åbo Akademi. 1981.

Lauri Karvonens avhandling ansluter till den forskningsinriktning som under senare år sökt knyta samman två traditionellt skilda studieområden inom statskunskapen, nämligen jämförande politik och internationell politik. I enlighet med denna strömning inom disciplinen söker avhandlingen klargöra hur inrikespolitiska policybeslut påverkas av impulser från den internationella miljön. Karvonen vill belysa ett sådant nationellt skeende genom att studera vissa utomnationella faktorer som inverkan på finländska lagstiftningsbeslut. Gränsdragningen mellan nationell politik och externa relationer är suddig i detta perspektiv som i stället betonar länkarna mellan dessa två områden för studiet av politik.

Arbetet har en klar, översiktlig struktur där de olika delmomenten följer naturligt på varandra. Avhandlingens empiriska del omfattar tre steg vilka vad gäller frågeställning, material, metod och slutsatser är ganska självständiga helheter. Tillsammans utgör de dock led i en beviskedja som syftar till att fastställa förekomsten av diffusion från Sverige till Finland. Det är speciellt förtjänstfullt att avhandlingen inte endast diskuterar förutsättningarna för diffusion (kap. 2) och likheter mellan svenska och finländska lagstiftningsbeslut (kap. 3) utan även ger sig in på en djuplodande, empirisk analys av de förmodade överföringsprocesserna (kap. 4). Denna uppläggning ger en solid empirisk grund för slutsatserna samt även ett värdefullt material för vidare forskning. Möjligen kan man undra om författaren, när han säger sig vilja pröva om diffusion föreligger, har angripit den teoretiskt mest intressanta frågeställningen. Med en annan uppläggning kunde samma empiriska material kanske även ge svar på frågor som hur, när och varför diffusion förekommer.

Inledning

Det inledande teoretiska kapitlet är liksom hela avhandlingen välskrivet och lämpligt disponerat. Arbetets teo-

retiska utgångspunkt tas i de sociologiska och statsvetenskapliga diskussionerna om social förändring, innovation och diffusion, dvs. "den process varigenom innovationer sprider sig till medlemmar av ett socialt system eller från ett socialt system till ett annat" (sid. 7).

Medan dessa begrepp ges en bred definition verkar operationaliseringarna i den empiriska delen vara något snävare. Endast de positiva, tillförande aspekterna av förändring beaktas medan den förlorande dimensionen tappas bort i undersökningen. Likaledes ses innovation endast i termer av expansion, tillväxt och institutionalisering. Det verkar som författaren endast vill beakta en del av social förändring, men detta görs inte helt klart. Man kan även finna invändningar mot användandet av lagstiftning som ett mått på social förändring. Diffusionsbegreppet begränsas i den empiriska delen till att avse statliga lagstiftares imitationer av lagstiftningen i ett annat politiskt system.

Genomgången av litteraturen om mellanstatlig policydiffusion ger ett kompetent intryck. Författaren lyckas dra ut de för studien relevanta aspekterna och visar hur denna studie bygger vidare på en forskningstradition. Författaren tar fasta på fyra dimensioner av diffusion vilka ses utgöra centrala och mindre väl belysta komponenter inom detta forskningsområde. De är: 1. diffusionens tidsmässiga förhållande till problemformulering i mottagarlandet, 2. aktörsdimensionen, dvs. vilka aktörer som fungerar som agenter för diffusion, 3. policytypsdimensionen, dvs. om innovationen är av reglerande eller fördelande karaktär. 4. sektorshistorien, dvs. om de interagerande politiska systemen har en gemensam tradition inom sektorn. Dessa fyra dimensioner får sedan utgöra en teoretisk ram för de avslutande, komparativa detaljstudierna av konkreta fall av diffusion från Sverige till Finland under tiden 1947–1972.

Förutsättningar för diffusion

Det första ledet i beviskedjan omfattar en diskussion av förutsättningar för diffusion från Sverige till Finland. Genom en kartläggning av finländska beslutsfattare externa orientering försöker författaren visa att Sverige

intar en särställning i dessa individers världsbild. Redogörelsen bygger på en innehållsanalys av 52 kommittébetänkanden från 1950–1976, samt av det internationellt inriktade materialet i fyra intresseorganisationers medlemstidningar eller tidskrifter mellan 1954 och 1973. Det framtagna materialet stöder hypotesen att Sverige bland andra stater intar en central ställning i den externa orienteringen.

Diskussionen bygger på antagandet att ju mer uppmärksamhet ägnas åt Sverige, desto större är sannolikheten att beslutsfattaren hämtar sina impulser därifrån, dvs. förutsättningar för diffusion föreligger. Detta resonemang förbiser nödvändigheten av att belysa innehållet i det undersökta materialet. Sverige kanske framställs som ett avskräckande exempel. Man kan även undra om inte en ökad kunskap om ett land kan bidra till en mer kritisk hållning till kopiering av olika företeelser. Den externa orienteringen kanske även främst är ett mått på tillgänglighet snarare än upplevd tillämplighet. Genom att hålla sig informerad om svenska förhållanden får man på ett billigt sätt även inblick i tendenser runt om i världen. I så fall behöver en stark orientering mot Sverige inte innebära en speciellt god grund för diffusion från Sverige. Framställningen försvagas av en brist på diskussion av sådana potentiella svårigheter med denna typ av undersökning.

Som ett komplement till denna aspekt av diffusionsförutsättningar görs även en kortfattad, strukturell jämförelse mellan Sverige och Finland med avseende på ett mindre antal indikatorer på samhällsstruktur och utveckling. Slutsatsen är att i en allmän, internationell jämförelse är länderna strukturellt relativt likartade och generellt har Sverige en något högre utvecklingsgrad än Finland. Utgångspunkten för detta resonemang är att ju större likheter mellan länder, ju bättre förutsättningar existerar för diffusion mellan dem. Driven till sin spets leder denna tanke till ett orimligt påstående: identiska system har de bästa förutsättningar för diffusion. Detta problem har uppfattats av författaren som påpekar att även skillnader måste föreligga. Begreppet "optimal grad av olikhet" införs (sid. 16, 71), dock utan någon mer ingående diskussion av dess innebörd. Det är oklart om författaren främst avser "strukturell olikhet" (sid. 71), "utvecklingsklyfta" (sid. 17, 78), "prestige" (sid. 79) eller någon kombination av dessa.

Karvonen verkar fastna för att studera skillnader i utvecklingsnivå och hans teoretiska resonemang kräver att man kan visa att Sverige har en högre nivå än Finland. Det är inte helt klart om denna skillnad skall föreligga generellt eller endast i de studerade sektorerna. De många problemen med begreppet politisk utveckling som har diskuterats ingående i litteraturen tas ej upp här utan termen accepteras utan närmare gransk-

ning. Som ett mått på graden av utveckling litar författaren till Cutrights studie från 1963 (sid. 72). Tyvärr används dennes index på politisk utveckling utan någon kritisk diskussion av dess innebörd eller tillämplighet. Då man finner att Finland faller något under Cuba och Nicaragua i graden av politisk utveckling kanske själva indexet skulle ha studerats närmare. Det är inte heller klart hur data från 1940–61 kan ses som relevanta för diffusionsförutsättningar under 60- och tidigt 70-tal.

Likheter i lagstiftning

Det andra ledet i beviskedjan kartlägger förekomsten av likheter mellan svensk och finländsk lagstiftning under åren 1947–1972. Jämförelsen begränsas till de svenska, inrikespolitiska beslut som kan klassificeras som innovativa. Med utgångspunkt i sociologin definieras en innovation med hjälp av de två allmänna dimensionerna struktur och kvantitet. För att karakteriseras som en innovation skall beslutet uppfylla följande kriterier: a) en förändring i den politiska sakområdesstrukturen, b) en institutionell förändring, c) en ökning av mängden förmåner, d) en ökning av avnämargrupper. Operationaliseringarna av och speciellt avvägningen mellan dessa kriterier kan diskuteras. Till exempel anses en ökning av materiella förmåner, oavsett magnituden, inte tillfredsställa innovationskravet medan ett sakområdestillskott genast gör det. Samtidigt ges avsaknaden av nya institutioner en kontrollerande dignitet i indexet. Trots dylika frågetecken bör påpekas att författaren ger en utförlig redogörelse för sina ställningstaganden i konstruktionen och appliceringen av indexet (sid. 90–95):

Tillämpningen av detta innovationsindex på materialet i den svenska *Riksdagens Årsbok, 1947–1972*, ger ett slutligt urval av 60 policyinnovationer. Innehållet i dessa svenska riksdagsbeslut summeras i termer av målsättning, föreslagen lösning, sakområde, policytyp samt väsentliga karakteristika. Finländska officiella publikationer genomgås sedan i ett sökande efter senare, finländsk lagstiftning med ett likartat sakinnehåll. Denna omfattande genomgång av 60 fall ger 15 finländska policies med betydande likheter, 14 med allmänna likheter men även skillnader, samt 31 fall där diffusion anses utesluten av olika skäl.

Författarens slutsatser från denna delundersökning kan sammanfattas så här:

1. en majoritet av finländsk, innovativ lagstiftning tillkommer utan synliga diffusionseffekter från Sverige, men en betydande minoritet av stora och viktiga lagar har inspirerats från Sverige.
2. diffusion verkar inte ha blivit vanligare över tiden.

3. större likheter verkar något vanligare i reglerande än i fördelande frågor.
4. bland sektorerna kännetecknas justitieministeriets och statsrådetskanslis arbetsområden av stor diffusionsbenägenhet medan social- och hälsovårdsministeriernas, finansministeriets, och jord- och skogsbruksministeriets kompetensområden uppvisar ytterst lite potentiell diffusion.
5. tidseftersläpningen mellan Sverige och Finland var klart kortare i de innehållsligt mycket likartade policier.

Författaren menar att klar diffusion endast är trolig för riksdagsbeslut i grupp I, dvs. där de mest framträdande likheterna föreligger. Den följande analysen begränsas till denna grupp av policier. Det verkar som författaren har helt bortsett från möjligheten av överföring av erfarenheter, dvs. att finländska beslutsfattare lärt av de svenska lagstiftningserfarenheterna, och att denna faktor kan förklara vissa skillnader i sakinhållet. Om man analyserar de svenska policier i termer av mål och medel kan man tänka sig att de som faller i grupp I karakteriseras av likartade målsättningar och medel. Dessa likheter kan förklaras av att Sverige här har lyckats väl eller att effekterna ännu ej varit synliga. I det senare fallet måste man förmoda en kort tidseftersläpning mellan länderna, vilket författaren också påvisar. I grupp II har man policier med likartade målsättningar men där man i Finland av olika skäl har föredragit andra medel. Detta kan bero på negativa svenska erfarenheter som kanske till och med har registrerats i senare svensk lagstiftning. En längre tidseftersläpning än för grupp I krävs i så fall vilket också är fallet. Man kunde kanske påstå att diffusion förekommer även i grupp II, en möjlighet som författaren inte beaktar.

Grupp III karakteriseras delvis av policier som är helt olika, men även här kan man tänka sig en överföring av impulser. Man kan ha undvikit vissa påtänkta alternativ eller kanske fått vetskap om nya, icke beaktade idéer. I vilket fall är det svårt att kategoriskt påstå, som författaren gör, att de svenska besluten här "inte haft några återverkningar" (sid. 123) i Finland. På sidan 117 sägs att studien avser att "inringa områden där diffusion sannolikast förekommer". I själva verket tycks undersökningen inringa områden av imitation och den verkar bortse från områden där mottagaren lärt av de svenska erfarenheterna. Samtidigt har denna dimension av diffusion inte uteslutits i den tidigare givna definitionen av begreppet. Resultatet blir en något snäv bild av diffusion mellan länderna där endast en aspekt analyseras. Denna del är kanske inte heller den mest politiskt centrala dimensionen.

Diffusionsprocesser

I motsats till flertalet diffusionsforskare nöjer sig inte Karvonen med att kunna peka på likheter i de jämförda policier utan han går vidare och analyserar de processer som förmodas överföra dessa likheter från Sverige till Finland. Den tredje delen av det empiriska arbetet omfattar sju djuplodande studier av sådana diffusionsprocesser. Syftet är dels att bevisa att de fastställda likheterna faktiskt är resultat av diffusion, dels att ge en systematisk beskrivning av beslutsprocesserna längs fyra undersökningsdimensioner. Fallen redovisas i avhandlingen genom en konsekvent analys av: beslutskeenden, aktörer, policy-typer, sektorshistorien, bilateral eller unilaterala aktivitet, kontaktformer, politisk färg, buffertgrupper och diffusionens avsiktlighet.

Författaren finner att de iaktagna likheterna mellan de undersökta policier i Sverige och Finland faktiskt är resultatet av diffusion. Däremot framkommer inga klara mönster i processerna ur granskningen av de olika undersökningsdimensionerna utan varje fall verkar ha sin egen process profil. Övriga slutsatser av djupstudierna är att:

1. diffusion förekommer både när problemet formulerats redan innan externa modeller introducerats och när de externa impulserna ger upphov till nya behovsupplevelser.
2. både statliga tjänstemän och intresseorganisationer agerar som viktiga diffusionsagenter medan de politiska partiernas roll generellt kan betecknas som marginell.
3. inget klart samband mellan policy-typer och övriga faktorer föreligger.
4. en viss övervikt för diffusion inom områden med en gemensam sektorshistoria finns.
5. diffusionen faller i mycket hög grad tillbaka på finländska behov och initiativ.
6. en mångfald bilaterala och samnordiska kontakter figurerar i processerna.
7. inga grupper i samhället verkar motsätta sig diffusion från Sverige för dess egen skull.

De fyra använda undersökningsdimensionerna ger läsaren en del problem. Uppdelningen på reglerande och fördelande policier är diskutabel och kan ifrågasättas i flera av fallen. Författarens tidigare indelning av de 60 fallen på sidorna 124–5 är också synnerligen tveklaktig då man inte får två jämförbara, oberoende kategorier utan en sammanblandning av typerna. Definitionen och operationaliseringen av begreppet gemensam sektorshistoria visar sig svår att applicera på materialet. Likaledes är uppdelningen politiska och byråkratiska aktörer långt ifrån klar. Slutligen används uppdelningen i tidsfaser på

ett sådant sätt att det är svårt att fastställa när i beslutsprocessen som de svenska impulserna introducerades och vilka motiv som låg bakom införandet av dessa externa modeller. I en rad fall måste svåra bedömningar göras för att kunna placera in de undersökta fallen i de givna kategorierna. Möjligen vore det ha varit lämpligare att konstruera skalor i stället för att lita till en tudelning av dimensionerna. Detta kunde ha gjort det empiriska materialet större rättvisa samt ha underlättat sökandet efter gemensamma tendenser.

Författaren fastslår på sidan 48 att mäta inflytande "inte låter sig göras i brist på tillfredsställande indikatorer". Han menar att man i stället kan lita till en historisk metod där ett händelseförlopp rekonstrueras. Ett genomgående drag i de sju djupstudierna är dock försöken att utrona vem och vad som påverkade policyresultatet. En rad indikatorer på inflytande är implicit användna i analysen utan att dessa mått ges någon självständig diskussion. Detta tillvägagångssätt gör det svårare för läsaren att ta ställning till rimligheten i den utnyttjade metoden och de många bedömningarna. Litandet till telefonintervjuer som ett komplement till det skriftliga materialet försvagar ytterligare analysens styrka.

Avhandlingens djupstudiedel behandlar inte ett enda fall där mottagaren avstår från en svensk modell. Trots denna begränsning nämner författaren tidigare i arbetet just denna sida av en diffusionsprocess (sid. 35) samt påpekar värdet av att det slutliga urvalet är representativt för hela det empiriska materialet av 60 fall (sid. 136). Emellertid tas i kapitel fyra endast fall från grupp I upp, dvs. där likheterna var stora. Detta innebär att man inte får någon jämförelsegrund för de studerade fallen av diffusion, att man inte kan veta vad som skiljer dessa från de övriga grupperna eller från populationen som helhet. Följden blir att man inte kan säga någonting specifikt om diffusionsprocesser eller vad som driver fram diffusion. Kanske de i och för sig välpresenterade och intressanta processtyperna är typiska för finländsk lagstiftning generellt och kunde ha upptäckts utan att dra in diffusionsperspektivet. Man får kanske en beskrivning av finländskt beslutsfattande i allmänhet medan det uttalade syftet att analysera diffusionsprocessernas dynamik missas. Vad som är karakteristiskt för diffusion och inte bara för alla policyprocesser i Finland inte är klarlagt.

Författaren ådagalägger en viss förvirring om den metod som valts i kapitel fyra. Medan han inledningsvis ingående diskuterar fallstudiens problematik verkar själva kapitlet bestå av en typisk komparativ analys av sju fall. En diskussion av denna metods styrka och begränsningar kunde ha varit på sin plats här. Frågan är knappast fundamental, men inte desto mindre är det något störande att finna en sådan förvirring om en

grundläggande metodfråga. Man kan även diskutera de reliabilitetskontroller som används i undersökningen. De mycket begränsade populationerna möjliggör och kräver en mer omfattande, oberoende kontroll av författarens bedömningar. I de redovisade försöken litas till en kontrollomgång utförd av endast en person. Detta verkar vara i minsta laget, då i en av de två undersökningarna diskrepansen mellan författare och kontrollant blev så hög som tre av åtta fall.

Författaren fokuserar sin processanalys på direkt diffusion mellan svensk lagstiftning och finländska beslutsfattare medan andra möjliga diffusionskanaler förbises. Det är inte klarlagt hur författaren kontrollerar för en potentiell påverkan från andra impulsällor. Speciellt problematisk är avsaknaden av en diskussion om de av finländska beslutsfattare uppfattade interna behoven i själva verket har sin uppkomst i svenska förhållanden. Svårigheterna med att isolera den relevanta diffusionslänken kunde ha uppmärksamats ytterligare. Det verkar vara svårt att på basis av denna undersökning fastställa att diffusion skett på det sätt som författaren anger. Problemet understryker vikten av djuplodande studier, vilket avhandlingen också innehåller.

Det bilaterala förhållandet mellan staterna studeras även utan hänsyn till diffusionens omgivning. Den omkringliggande internationella strukturen kan tänkas påverka processen genom att möjliggöra diffusion, styra dess ursprung, göra vissa modeller mer legitima samt mobilisera motstånd eller stöd för olika externa impulser. Denna dimension har helt förbisetts i analysen som i stället betonar behovet av att studera de interna, inhemskas faktorernas betydelse. En bättre balans kunde kanske ha uppnåtts här.

Tolkningar

Avslutningsvis presenterar Karvonen några tolkningsförsök som an knyter till mer generella, teoretiska strömningar inom statskunskapen. På basis av det empiriska materialet skissas fyra rimliga idealtyper av diffusionsprocesser (sid. 227–30).

1. *Politisk diffusion*, karakteriseras av a) politisk lämplighet i mottagarlandet, b) en budgetbaserad sakfråga, c) kort tidseftersläpning, d) ett oberoende av den tidigare sektorsutvecklingen.
2. *Byråkratisk diffusion* omfattar a) tjänstemannadominans, b) omfattande utredningsarbete, c) en externt inriktad tradition.
3. *Korporativ diffusion* kännetecknas av a) aktiva intresseorganisationer med b) livliga externa kontakter i.c) en motsvarande nationell miljö och d) en ringa aktivitet bland politiker.

4. *Kumulativ diffusion* liknar den byråkratiska diffusionstypen men omfattar även ett externt inspirerat tryck mot vidare utländsk imitation inom nya sektorer.

De fyra typerna representerar fundamentalt olika teoretiska perspektiv på de grundläggande elementen i nationella policy-processer. På grund av urvalet av empiriskt material vet man dock ej om dessa modeller är speciellt typiska för diffusion, icke-diffusion eller för någon annan form av lagstiftningsprocess. Modellernas värde undergrävs också av att författaren här även har beaktat "fall ur kartläggningmaterialet vilka inte ingått i fallstudierna" (sid. 227). Det är tveksamt att de slutliga modellerna, avsedda att sammanfatta och tolka det omfattande empiriska materialet, tydligen delvis är baserade på material som har studerats men som av någon anledning inte presenteras i de grundliga djupstudierna. Detta förfaringsätt ger en onödigt svag slutpunkt på en annars empiriskt välunderbyggd undersökning.

Författaren anknuter även till den teoribildning inom internationell politik som behandlar komplexa beroenden och han visar hur denna bilaterala fallstudie belyser dessa aspekter av dagens internationella struktur.

Karvonens betonar till sist det statsvetenskapliga värdet av att bättre integrera insikter hämtade från den internationella politikens och den nationella policyanalysens sfärer. Avhandlingen kan ses som ett första steg mot en sådan forskningsinriktning. Arbetet är värdefullt inte minst genom sin i detta avseende nydanande karaktär.

Slutomdöme

Lauri Karvonens avhandling har flera viktiga förtjänster. Studien presenterar en klar frågeställning av vetenskapligt intresse. Författaren lyckas även tillgodogöra sig litteraturen på området och dra ut de för studien relevanta aspekterna. En lämplig teoretisk ram för undersökningen konstrueras samtidigt som en diskussion av och ett val mellan rimliga metoder ges. Det empiriska materialet angrips med gott omdöme och handlag. Avslutningsvis formuleras på basis av den empiriska undersökningen teoretiskt intressanta teser av betydelse för den ursprungliga frågeställningen. Arbetets tyngdpunkt tycks ligga i den omfattande behandlingen av det empiriska materialet men även den teoretiska analysen är värdefull.

En del kritiska synpunkter har även anförts. Dessa pekar främst på möjligheterna till att ytterligare stärka kvaliteten på en i huvudsak väl genomförd studie. De diskuterade svagheter och begränsningarna berör främst vad författaren har underlåtit att göra men som han kanske kunde ha gjort för att än mer öka undersök-

ningens värde. Generellt, verkar arbetet vara kompetent genomfört och helhetsintrycket är klart positivt. Speciellt värdefullt är originaliteten i ämnesvalet, det omfattande och generellt grundliga empiriska arbetet, studiens icke föraktliga teoretiska värde samt klarheten och konsekvensen i uppläggnings- och presentationen av undersökningen. Arbetet utgör ett aktningvärt bidrag till den statsvetenskapliga litteraturen. Man kan med tillförsikt se fram emot Karvonens nästa forskningsprodukt.

1981-08-09
Bengt Sundelius

PER KÅGESON, red: *Video på gott och ont*. Stockholm: Liber 1981

Videobranchen omsätter idag närmare en miljard svenska kronor. I ungefär vart tionde hushåll finns idag en videobandspelare och betydligt fler har tillgång till sådan utrustning. Man räknar med att hälften av de svenska hushållen om några år har video. Av det i uthyringsform tillgängliga programutbudet innehåller 56 % våldshandlingar av olika slag och hela 14 % någon form av grovt sadistiskt våld. Det är mot denna bakgrund vi skall se den debatt som växt upp omkring just den här branschen. Ett inlägg i denna debatt är Författarförbundets skrift "Video på gott och ont". Boken är, enligt underrubriken, en debattbok från en arbetsgrupp inom Sveriges Författarförbund. För textsammanställningen har Per Kågeson svarat.

Bokens titel skall man förstå så att Författarförbundet menar att nya kulturformer och nya massmedia under vissa gynnsamma omständigheter kan bli, som man säger, grunden för en konstnärlig och kulturell förnyelse. De kan ge fler människor en möjlighet till egen skapande aktivitet och reell yttrandefrihet. De kan ge människor en utökad och mer tillförlitlig information. Det är den goda sidan.

Å andra sidan kan nya media komma att bli föremål för kommersiell spekulering. I värsta fall, menar man, monopoliseras yttrandefriheten med påföljd att kulturen stryps och människor passiviseras. Det är i korthet den onda sidan.

Författarnas tankar om att det är genom politiska beslut utvecklingen styrs i rätt riktning, förefaller något naiv, eftersom utvecklingen i stor utsträckning styrs av kommersiella och teknologiska intressen utanför de svenska politikernas kontroll. Uppfattningen skulle dock kunna vara utgångspunkt för en mer generell diskussion om vad samhället egentligen kan göra för att

påverka och styra utvecklingen på massmedieområdet.

Inledningsvis redovisas kulturarbetarnas inställning till televisionen och till det omdiskuterade s k Nordsat-projektet. Man gör därefter en genomgång av tekniken bakom videogrammen, hur människor i allmänhet tittar på TV och hur videogrammen eventuellt kommer att påverka detta tittande. Man redovisar därefter en sammanställning av befintliga forskningsresultat om svenska folkets kulturvanor och diskuterar hur man skall nå de mest eftersatta grupperna i samhället med kulturpolitiska insatser. Vid denna diskussion kommer man fram till två olika åtgärder, nämligen en uppsättning stimulansåtgärder och ett antal restriktioner för den här typen av medieverksamhet.

Innan boken avslutas med att man rekommenderar de åtgärder som räknats upp under de kapitel som behandlar stimulansåtgärder respektive restriktioner, har man kort behandlat de upphovsrättsliga reglerna och ersättningsfrågan till uphovsmännen. Boken avslutas alltså med en genomgång av olika rekommendationer till, får man anta, videogramutredningens ledamöter. Boken utkom innan videogramutredningen var klar med sitt slutbetänkande och de förslag som kommer fram i boken behandlas mycket riktigt också i detta betänkande.

Författarförbundet ser i grunden positivt på video och den nya tekniken, men menar att utvecklingen måste kontrolleras för att inte helt komma i händerna på kommersiella intressen. De stödformer man vill satsa på är produktionsstöd för utgivning av svenska och nordiska TV-program på kassett, videogram på minoritetsspråk och för produktion av svenska originalvideogram och distributionsstöd, som främst inriktas på bibliotekssidan och som avser att göra det möjligt att låna ut videogrammen helt gratis. Man tänker sig också stöd till AV-centraler och videografer. Hela stödet beräknas år 1995 kosta staten 127 miljoner kronor (i 1980 års penningvärde). Tanken är att finansiera stödet genom ett procentuellt påslag på branschens omsättning. En av fördelarna med ett sådant förfaringsätt, menar man, är att de kulturpolitiskt motiverade åtgärderna inte skall komma på efterkälken i förhållande till den kommersiella utvecklingen. Stödet måste komma i samma takt som marknaden utvecklas.

Förutom att man kan känna en viss tveksamhet inför den här typen av finansiering av det enkla skälet att specialdestinerade skatter är mycket ovanliga i vårt land, kan man fråga sig om effekten verkligen blir den eftersträfvade. Om man vill åstadkomma det som Författarförbundet vill, tror jag att man måste ligga före de kommersiella krafterna. Det räcker inte med att följa med och att sätta in åtgärder efter en viss tid, som det ju i praktiken blir fråga om. Även i det här fallet kommer

det då att bli fråga om att korrigera redan skedda missstag. Självfallet är det bättre att misstagen inte görs.

Den andra delen av åtgärdsarsenalen är restriktioner av olika slag. Man tar här upp tre olika alternativ. Ett alternativ är att man i yttrandefrihetsgrundlagens brottskatalog inför en paragraf som stadgar att visning av grovt sadistiskt våld i rörlig bild inte får förekomma. Det andra alternativet är att kommersiella videogramproducenter för att få bedriva verksamhet i Sverige måste teckna ett avtal med staten, där de förbinder sig att inte utge videogram innehållande skildring av grovt sadistiskt våld. Det tredje alternativet är, att filmcensuren utvidgas till att gälla även videogrammen och såväl verk för offentlig visning som verk avsedda för privat bruk. Vilket av de tre alternativen man föredrar framgår inte. Tydligt har man övergett ett i brev till videogramutredningen tidigare presenterat alternativ, där man föreslår att ett antal organisationer och företag ges en kulturpolitiskt grundad licens för såväl import, produktion som distribution av videogram.

De ovannämnda insatserna skall vara helt inriktade på att nå de "eftersatta grupperna i samhället". Riktigt vad man menar med "eftersatta grupper" framgår inte. Man talar om eftersatta grupper närmast som synonymt med socialgrupp 3, men ibland också som en del av denna socialgrupp.

Man konstaterar att, trots att vi idag har en kultur- och utbildningspolitik som är utformad med hänsyn till eftersatta grupperns behov, när de flesta aktiviteter inte dessa grupper i någon större utsträckning än de når andra i samhället. Oftast är förhållandet det omvända. Man når med nya satsningar främst "de redan rika". Här finns det dock en del, om än begränsade, positiva resultat från andra länder, när det exempelvis gäller lokalradiomediet utveckling, som inte refereras i boken. När man i holländska försök med lokalradio verkligen inriktade sig på att nå grupper med låg utbildning, lyckades man. I Sverige har vi, genom kabel-TV-försöket i Kiruna för ett antal år sedan och allemansradioförsöket i Gimo, lite varierande erfarenheter.

Det mesta går tyvärr i motsatt riktning till de holländska försöken. Om man ser på de nu pågående försöken med närradio, kan man där konstatera att närradion når förhållandevis fler i exempelvis de lägre utbildningskategorierna i samhället än i de högre. Detta kan dock främst förklaras av att radiolyssnandet generellt är större i dessa kategorier än i de andra och kan knappast hänföras till att närradions utbud skulle attrahera dessa grupper mer än andra grupper. På sändarsidan finns det heller inget som talar för att det är de eftersatta grupperna som tagit hand om produktionen. Denna tycks skötas av ett begränsat antal personer inom varje förening, som

sannolikt redan tidigare varit aktiva informationsmän-
niskor.

Det faktum att de grupper man vill nå – exempelvis de lågutbildade och de med dåliga sociala förhållanden – redan ägnar en stor del av sin fritid åt etermediekonsumtion, talar emellertid för att det är just genom och med hjälp av etermedierna man kan nå fram till dessa. Är då video en bra teknik i sammanhanget? Till skillnad mot de konventionella radio- och TV-kanalerna är det inte möjligt att i video blanda informativa och underhållande program på ett sådant sätt att de som ser de underhållande programmen även tar del av de mer fak-
tainriktade och informativa programmen. En undersökning av hur olika grupper påverkas av information om andra länder i radio och TV visade bl a, att det genom etermedieprogram var möjligt att öka människors kunskaper och medvetenhet om förhållanden i långt bort liggande länder. Detta lyckades man med även när det gällde personer som hade sett eller lyssnat på program, som de från början inte hade avsett att titta eller lyssna på. Slutsatsen av detta är att video är ett ganska olämpligt medium för att nå de eftersatta grupperna med relevant information. Mycket talar för att dessa grupper kommer att välja bort de program och det utbud som bäst skulle gagna deras intressen.

Just det faktum att skillnaden mellan olika samhällsgrupper är större när det gäller aktiviteter som kräver ansträngningar än när det gäller andra aktiviteter, talar också emot satsningar på videoverkstäder och videotek. Även om dessa lokaliseras till sådana områden som har en hög andel av de grupper som man vill nå, talar erfarenheter från bl a de utvärderingar som gjorts inom Riksställningar för, att det blir de andra grupperna som använder dessa, i synnerhet om det rör sig om en så pass ovanlig verksamhet som att producera radio- och TV-program och film.

Jag håller med författarna om att det är mycket precist riktade åtgärder som behövs, men jag är tveksam om möjligheterna att rikta dessa åtgärder. Därför finns det, enligt min uppfattning, anledning att i stället eller snarare samtidigt satsa på andra medier och låta eventuell motvikt ligga där i stället för på videosidan. Att författarna inte närmare går in på detta, hänger sannolikt samman med den begränsning som ofta inträder när man gör en analys av ett enda medium i stället för av hela mediesituationen. Vid en analys av människors användning av medier är de enskilda medierna av mindre intresse än det totala medieutbudet, eftersom människor alltid kan välja mellan de olika medierna och kanske förkasta ett medium totalt för att ha möjlighet att helt ägna sig åt ett annat eller kanske åt någon aktivitet som inte alls har med medier att göra.

Lowe Hedman

MICHAEL LIPSKY: *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services.* New York: Russel Sage 1980

Det är inte svårt att se kopplingar mellan aktuell svensk debatt och Michael Lipskys bok "Street-Level Bureaucracy". Varför kan inte läroplanen för grundskolan genomföras ute i klassrummen? Hur kan den nya socialtjänstlagstiftningens intentioner överföras i det vardagliga klientarbetet? Osv. Det är frågor som riktar intresset mot fotfolket i den offentliga förvaltningen. Och det är dessa "byråkrater på gatunivå" som Lipsky analyserar.

Själva uttrycket "street-level bureaucrats" har åtskilliga år på nacken. Lipsky lanserade det själv i en uppsats från 1969. Nu börjar också andra forskare ta upp uttrycket. Byråkrater på gatunivå är t ex socialarbetare, lärare, poliser, domare, sjukvårdspersonal m m. Vad Lipsky gör är att skissera en teori för dessa yrkesroller. Han talar dock bara om att utveckla en framework. Framställningen är dock en elaborerad skiss till en teori, rikligt illustrerad med empiriska exempel.

En byråkrat på gatunivå kännetecknas enligt Lipsky av två kriterier. Genom sitt arbete kommer han i direkt kontakt med medborgare, "klienter". Och i sin dagliga verksamhet har gatubyråkraten en relativt stor handlingsfrihet. Till dessa två kriterier lägger Lipsky ett par observationer, som han närmast karakteriserar som empiriska generaliseringar. Gatubyråkraternas verksamhet kännetecknas av ett relativt permanent överskott på arbetsuppgifter (work load). Och klienterna är väsentligen icke-frivilliga. Dessa generaliseringar bygger på amerikanska förhållanden, men de är naturligtvis rimliga också i Sverige.

När Lipsky utarbetar sin teoriskiss om gatubyråkraternas arbetsituation, bygger han på dessa fyra förhållanden: klientkontakten, handlingsfriheten, arbetsanshopningen samt klientens icke-frivillighet.

Man kan därför säga, att teorin blir en teori för just de yrkesroller, där dessa fyra villkor är uppfyllda. Det är inte särskilt meningsfullt att diskutera om teorin skall karakteriseras som sociologisk eller statsvetenskaplig, även om jag lutar åt det förra. Relevansen för statsvetenskaplig policyforskning – oavsett om perspektivet gäller utvärdering eller implementering – är dock uppenbar: Lipsky hävdar med eftertryck att gatubyråkraterna är de som i praktiken utformar policyn. Med det menas inte enbart att gatubyråkraterna genom sina handlingar genomför en policy, utan bokstavligen att de genom sitt handlande *skapar* policyn. Avgörande för denna tes är naturligtvis villkoret om gatubyråkraternas stora handlingsfrihet.

Här hanterar Lipsky problem som är klassiska inom förvaltningsforskningen, frågan om beslutsfattarnas

styrning av dem som skall implementera besluten. Gatubyråkraternas handlingsfrihet förklarar han med följande faktorer. De yrkesgrupper det rör sig om är "professionals" som kan ges det förtroende som handlingsfriheten innebär. Därmed får dessutom gatubyråkraternas status, självrespekt och arbetstillfredsställelse. Samtidigt är de problem som gatubyråkraternas skall tackla ofta mycket komplicerade, och det förutsätts att de i sitt handlande skall ta hänsyn till de mänskliga aspekterna i situationen, dvs inte enbart följa generella regler utan också vara beredda att låta unika faktorer påverka handläggningen av det enskilda fallet. Detta förutsätter en målstyrning med ty åtföljande handlingsfrihet.

Denna analys har naturligtvis inte samma giltighet för alla de diskuterade yrkesgrupperna. Den är identisk med argumenteringen bakom den nya målstyrda ramlagstiftningen för socialtjänsten, men den låter sig inte lika lätt överföras på polisernas vardagsarbete.

De mål som styr gatubyråkraternas arbete är ofta vaga eller motstridiga. Lipsky hävdar, att motstridiga mål avspeglar konflikter på samhällsnivån. För svenska förhållanden kan man peka på motsättningen mellan allmänprevention och individualprevention vid domstolarna, mellan vård och straff inom kriminalvården, mellan kunskapsmål och sociala mål i grundskolan, mellan service och kontroll inom socialtjänsten osv.

Målkonflikter kan också tänkas mellan beslutsfattarna och gatubyråkratin (de klassiska organisationsmålen överlevnad, status, handlingsutrymme m m.) och mellan byråkratin och klienterna.

När målen är motstridiga, blir verksamheten svår att utvärdera. När de politiskt satta målen är vaga, kan de bli svåra att operationalisera. Risken är att man i stället för goda verksamhetsmått arbetar med surrogatmått, som tar sikte på kvantitet men inte kvalitet. Risken finns också att dessa surrogatmått – om de används i kontrollsyfte – snedvrider gatubyråkraterns arbetsinriktning. Här är Lipsky väl kategoriskt pessimistisk, när han säger att "the most important dimensions of service defy calibration" (sid 168).

Svårigheterna att mäta och utvärdera verksamheten, vilka dessutom kan förstärkas av gatubyråkraternas handlande, gör en kontroll uppifrån ineffektiv. Därmed bevaras också gatubyråkraterns handlingsfrihet. Besvärsvägen är heller inte framkomlig: för att hålla mängden besvär nere, bör man se till att det är svårt och föga framgångsrikt att besvara sig över gatubyråkraternas beslut.

Gatubyråkraterns verksamhet kännetecknas alltså vidare av en ständig anhopning av arbetsuppgifter. Socialarbetaren hinner inte göra hembesök. Läraren hinner inte

meddela en individualiserad undervisning åt alla. Köerna på sjukhusens akutmottagning är långa osv. En utökning av gatubyråkraterns resurser tenderar dessutom, enligt Lipsky, att skapa en ökad efterfrågan, därigenom att ett befintligt behov då kan tillgodoses. En latent efterfrågan kan alltså bli manifest, när gatubyråkraterns resurser ökar.

Anhopningen av arbetsuppgifter tvingar dessutom gatubyråkraten att dels rutinisera sin verksamhet, dels sortera uppgifterna genom något slags köbildning. Och där det finns köer, där behövs också ett förturssystem. Lipsky analyserar olika slags kösystem, baserade på nummerlapp, tidsbeställning, väntelista, kvotering efter behov eller efter behandlingsprognos osv. Förtursregler kan baseras på allmänt vedertagna samhälleliga värderingar, men också på gatubyråkraterns personliga sympatier och antipatier. Om verksamheten är utsatt för en utvärdering, kan gatubyråkraten välja att "skumma grädden", dvs prioritera de klienter, där resultaten kan förväntas bli gynnsamt. (Man kan lätt dra paralleller till utvärderingar av olika former för behandling av missbrukare inom den svenska socialvården.)

Nu behöver ju föreställningen om en work load inte alltid tolkas som en kö av icke behandlade klienter: läraren hinner ju t ex med att ge alla elever undervisning. Här får man tänja lite på begreppet work load: den press som gatubyråkraten känner beror på att varje klient inte kunnat ges den individualiserade behandling som situationens "human dimension" egentligen kräver.

Men gatubyråkraternas kommer aldrig att bli så många, att de kan ta hänsyn till varje unik individuell aspekt i varje fall. Någonstans går ju en gräns, där marginalnyttan av ytterligare en gatubyråkrat inte längre överstiger kostnaden för tjänsten i fråga.

Observationen att gatubyråkraternas klienter är icke-frivilliga äger betydande giltighet för polisen, domstolarna, skolan, sjukvården och socialvården. Lipsky accepterar här ett vitt begrepp: det räcker att klienten känner ett starkt tryck att söka gatubyråkraterns tjänster. Klienternas icke-frivillighet får till konsekvens att gatubyråkratin inte behöver ta samma hänsyn till klienterna och dessutom får möjligheter att kontrollera dem. Relationerna mellan byråkrat och klient präglas alltså av icke-frivilligheten. Kontrollen av klienterna kan utformas på mer eller mindre tydligt sätt. Det kan vara en öppen kontroll, och det kan vara vad Thomas Mathiesen kallar en dold disciplinering.

Gatubyråkraterns arbetstillfredsställelse påverkas av arbetsanhopningen och det därmed följande behovet av rutinisering. Samtidigt som byråkraten önskar arbeta

efter en "human model of interaction", en helhetssyn som dessutom professionella normer ofta föreskriver (t ex inom socialtjänsten), så tvingas han i praktiken följa en "bureaucratic model of routinized interaction". Enligt denna modell interagerar gatubyråkraten inte med en "hel människa" utan med en "klient". Denna motsättning mellan vad gatubyråkraten *vill* göra och vad han *faktiskt kan* göra leder till en psykologisk stress, vilken kan hanteras antingen genom att gatubyråkraten byter arbete eller genom att han slutar att engagera sig, prutar av på sina privata ambitioner etc. För den som diskuterar t ex socialarbetaryrket med dess höga personalomsättning är dessa tankegångar väl kända. Motsättningen mellan vilja och kunna kan naturligtvis också lösas upp genom att gatubyråkraten gör vad han egentligen vill – med *vissa* klienter. Läraren skaffar sig gullegrisar osv. Därmed får gatubyråkraten också sin kapacitet bekräftad och sin självrespekt orubbad. Misslyckanden med rutinbehandlade klienter kan sedan förklaras genom att man skyller på klienten – eller på samhället. (Jfr än en gång socialarbetarrollen.)

Lipskys analys av relationerna mellan gatubyråkraterna och byråkratins högre nivåer är dessvärre mycket knapphändig. Relationerna präglas av svag styrning och svag kontroll. I tider av nedskärningar blir det gatubyråkraterna som främst motsätter sig prutningar. För dem betyder nämligen nedskärningar hårdare arbete, större problem med klienterna och minskad arbetstillfredsställelse. Klienterna protesterar däremot mindre ofta, bl a eftersom de saknar överblick och organisering – vilket i sin tur är funktionellt för gatubyråkratins kontroll över klienterna.

Relationerna karakteriseras också av att det är svårt att uppifrån initiera en förändring i gatubyråkratins verksamhet – här kan vi dra parallellerna till grundskolans läroplan och till socialtjänstlagen.

Redan detta korta referat visar, att Lipskys bok har förutsättningar att bli en mycket läst klassiker bland de statsvetare som intresserar sig för policyanalys, implementering och organisationsteori. De empiriska exemplen är genomgående hämtade från amerikanska förhållanden, men läsaren bör ha lätt att komplettera med svenska erfarenheter. Greppet att koppla samman ett antal skilda professioner och bygga en teoretisk analys på vad de har för gemensam nämnare är uppenbarligen fruktbart. Det har dessutom den trevliga egenskapen att en aktiv läsare stimuleras till många aha-upplevelser.

Anders Sannerstedt

EVA QUEECKFELDT: "*Vietnam*" – *tre svenska tidningars syn på vietnamfrågan 1963–1968*. Lund: CWK Gleerup, 1981.

The late E. E. Schattschneider once made the perceptive observation, admittedly in another context, that when a fight breaks out one should watch the spectators rather than the participants. Even when Swedish opinion closely paralleled the development of the antiwar movement in America, it gave off a different resonance, due largely – one suspects – to the completeness with which it ousted all competing opinions on the war and dominated the field so thoroughly. Although there were occasional notes of anti-Americanism in the growing Swedish condemnation of the Vietnam war, the major chords were in most cases simply imitations, albeit selective, of opinions that had originated in America itself.

The antiwar movement in America is no easier subject for generalization today than it was at the time. Opposition to the war became a catalyst for much else – expressions of alienation, the counter-culture, hippies, youth revolt, Beatlemania, growing sympathy for the Third World, anticonscription, pacifism. At the same time, racial opinion also underwent a radicalization similar to that of the anti-war movement, although not always part of it.

It can at least be hypothesized that the lowest common denominator of Swedish opinion was similar to its American counterpart, i. e. moderate (nonradical) but strong opinion against the war on the grounds that it was futile, and somehow wrong. But because of the nature of the Swedish media – a particular set of views attains a uniformity of support unknown in America – the context did not include any open support *for* the war. It all reminds one of a neighbor, a close one, perhaps even a relative, who develops a partisan involvement in a tragic family quarrel.

Vietnam was an American tragedy, even in the Greek sense. The fear of falling dominoes engendered in the Munich prelude to a crusader's war which had shaken America from her traditional isolation, sensible enough in its original context, generated the ultimate folly of linking Asian anticolonial struggles with the Cold War interbloc rivalry of meddling in other people's conflicts. Korea should have provided a healthy skepticism in these matters, a lesson not lost on Eisenhower when he was given his invitation to intervene in Indo-China. But a hubris born in part of an earlier American virtue drew America into Vietnam as inexorably as Sicily had drawn the Athenian expedition of Thucydides' time.

It must be said that this study is detached, scholarly and nontendentious. It avoids questions of causation (excepting Chapter 8). Its main purpose is to show the editorial

views of three Swedish newspapers (SvD, DN, ST/AB) on the Vietnam war, the *changes* that took place in their views on the war, the participants, and the role of the conflict in Swedish domestic political debate. The main method employed is a content analysis of 8 thematic groups of views.

Some of the findings simply confirm the obvious: that American sources are more important for Swedish editorials than North Vietnam sources, because of cultural affinities between Sweden and the USA; that *DN* is closer to *AB/ST* than to *SvD* (at least in hindsight not surprising); that views of U. S. critics predominate; that two main thematic groups dominate during the period in all papers, i. e. "USA" and "peace."

There are some minor flaws to the study: the thematic coding sometimes equates editorial comment of widely differing meanings, (e. g. the last paragraph, p. 10). One wonders why James Reston was accorded special treatment. Or why only editorial opinion of the newspapers was examined rather than the potentially more interesting first-page (especially *DN*) or cultural pages. Nor is it clear why the protest movements (parliamentary and extraparliamentary) in both Sweden and the USA are described, since the author is aware that such an account is bound to be somewhat superficial.

My major regret in reading this study was that the period under review ends just as the Vietnam debate is heating up, both in Sweden and the United States. Even if this volume does not provide too much food for thought, it does in fact leave the appetite whetted.

Joseph B Board

KARLERIK ROSENGREN (ed): *Advances in content analysis*. Sage annual reviews of communication research, volume 9. Beverly Hills and London: Sage Publications 1981

Våren 1979 hölls ett symposium om innehållsanalytisk metod i Rättvik, med deltagande av i huvudsak massmedieforskare från Danmark, Finland, Norge och Sverige. Det tjugotal papers som presenterades vid symposiet publicerades i Lowe Hedman (red): *Utveckling av innehållsanalytisk metod*, Sociologiska institutionen, Uppsala 1981. Ett urval av bidragen har sedermera i överarbetad form gjorts tillgängliga för en internationell publik i den av Karl Erik Rosengren redigerade boken "Advances in content analysis".

Rosengren påpekar i sin inledning till boken att den innehållsanalytiska forskningen i Skandinavien har två rötter, nämligen angloamerikansk empirism och kontinental samhällsfilosofi. Skillnaderna dem emellan av-

spelas i olikheterna mellan det som något slarvigt kallas kvantitativ och kvalitativ analys. Rosengren tar upp några av de utvecklingstendenser som präglar dagens forskning. En är att man allt mer använder både kvantitativa och kvalitativa element i innehållsanalyser. En annan tendens är det ökade intresset för långa tidsperspektiv, särskilt inom massmedieforskningen. En tredje utvecklingslinje representeras av en ökad användning av sk extra media data.

Boken är indelad i två avdelningar, en mera teoretiskt inriktad och en huvudsakligen empiriskt orienterad. Den teoretiska avdelningen tar upp en del grundläggande teoretiska och metodologiska överväganden i samband med innehållsanalys.

Kent Lindkvist gör i sin uppsats en genomgång av olika angreppssätt inom textanalysen, där innehållsanalys är ett sätt. Textanalysen kan vara allt från bokstavstrogen (som vissa tolkningar av heliga skrifter) till analytisk semantik, där man menar att en tolkning kan vara mer eller mindre rimlig. Han tar också upp forskarens roll i textanalysen och illustrerar på så sätt skillnaderna mellan de olika angreppssätten. Uppsatsen utmynnar i slutsatsen att man inte skall se angreppssätten som alltid ömsesidigt uteslutande. Snarare, menar Lindkvist, kan både kvantitativ och kvalitativ analys vinna på att gå över sina egna gränser. Uppsatsen är en god översikt över olika former för textanalys.

I Gunnar Andréns uppsats penetreras den väsentliga frågan om reliabilitet och kvantitativ innehållsanalys. Andréns är kritisk mot den gängse uppfattningen att reliabilitet kan förstås som konsensus och att validitet innebär att man mäter vad man avser att mäta. Definitionerna är alltför vaga. Han föreslår i stället att validitet knyts till relevansbegreppet och att reliabilitet identifieras med sanning. Andréns hävdar också att det konventionella reliabilitetstestet är otillräckligt. Det ger ett mått på enighet mellan olika kodare, men ingen information om orsaken till oenigheter. Kvantitativ innehållsanalys kräver regelmässigt att kodarna gör en tolkning av materialet. Skillnader i tolkningar kan i stor utsträckning hänföras till skillnader i kodarnas utbildning, kunskaper och skicklighet. Detta bör ägnas ökad uppmärksamhet i samband med reliabilitetstest. Uppsatsen ger en god bild, med delvis nya infallsvinklar, av reliabilitetsproblem vid olika former av kvantitativ innehållsanalys.

Tom Bryders uppsats behandlar en annan aspekt av reliabilitetsproblemet, nämligen aktörsreliabilitet. Hur väl speglar olika texter aktörens verkliga avsikter? Innehållsanalysen bygger på det underförstådda antagandet att aktörens handlingar speglar aktören. Detta problem är svårare att analysera än den gängse reliabiliteten som

har att göra med metod och kodare. Det rör å andra sidan tyvärr också ett kanske mer fundamentalt problem.

Dan Anckar och Viveca Ramstedt-Silén analyserar problemet om hur man fastställer överensstämmelsen mellan preferenser och slutligt fastlagd policy. Hur kan man spåra vilka av parterna i en uppgörelse som haft inflytande på det slutliga resultatet? Vem har haft störst inflytande över ett ställningstagande – partiprogrammet, partikongressen eller riksdagsgruppen? Uppsatsen tar upp några utgångspunkter för en analys av dessa problem. En svårighet är att preferenser och slutlig politik sällan formuleras på samma abstraktionsnivå. Det är också olika aktörer på olika abstraktionsnivåer. Författarna urskiljer tre allmänna komponenter: en som rör vem som mottager eller är utsatt för policyn, en fördelningskomponent samt en administrativ komponent. De gör en åtskillnad mellan aktörer på partinivå och individuella aktörer. Uppsatsen är en genomgång av viktiga problem i samband med beslutsprocessanalys, speciellt med avseende på partiernas roll i processen.

Uppsatserna i bokens teoretiska avdelning är genomgående intressanta, om än inte alltid särskilt nydanande. De empiriskt orienterade bidragen är av mer skiftande kvalitet. Flera av uppsatserna bygger på ett magert empiriskt material och skall väl därför snarast ses som exempel på innehållsanalys. De visar på innehållsanalysens användningsområden, men också på en del av den kvantitativa innehållsanalysens svagheter. Några av uppsatserna är emellertid värda att lyfta fram.

Det hävdas ofta att massmediernas utrikesnyheter präglas av punktinformation och att enskilda händelser presenteras löstäckta ur sitt sammanhang. Däremot är det mindre vanligt att man närmare preciserar och analyserar på vilket sätt nyhetsförmedlingen är fragmentarisk. Lowe Hedman tar i sin uppsats upp denna fråga. Uppsatsen inleds med en begreppsanalys där två huvudtyper av information, som kan ge läsarna bakgrund till och perspektiv på utrikeshändelser, identifieras. Det är förklaringar och förutsägelser. Den första typen av material förklarar varför olika händelser inträffar, den andra ger en förståelse för framtida händelser och utvecklingsprocesser. Utifrån detta begreppspar konstrueras en typologi för utrikesartiklars informationsinnehåll: kommentarer som är såväl förklarande som förutsäggande, prediktioner, förklaringar samt enbart faktaåtergivande rapporter. Typologin appliceras i en empirisk studie på utrikesrapporteringen i svensk dagspress. Resultaten bekräftar i stort sett våra vanligaste fördomar om utrikesnyheterna i pressen. Rapporterna dominerar stort, medan kommentarerna är ytterst sällsynta. Särskilt illa är det ställt i landsortspressen.

Lowe Hedmans bidrag är ett bra exempel på försöken att inkorporera mer kvalitativt orienterade inslag i traditionell s k content analysis. Den empiriska analysen inefattar ett ovanligt stort inslag av tolkning av materialet och är fotad i en utförlig begreppsanalys. Ett exempel på ett närmande från så att säga andra hållet är Preben Sebstrups uppsats. Den är ett försök att utifrån marxistiska utgångspunkter, med hjälp av kvantitativ innehållsanalys, studera könsrollsmönstren i annonserna i dansk press.

Den omorientering inom masskommunikationsforskningen där man allt mer ställt sig tveksam till den traditionella synen att massmedierna inte har någon självständig betydelse, utan i huvudsak enbart förmedlar och förstärker påverkan från andra samhällskrafter, har också inneburit ett ökat intresse för analyser över tid. De konkreta resultaten korresponderar knappast mot intresset. Bristen på användbara tidsseriedata är väl den främsta hämmande faktorn. Bidraget från trion Gösta Carlsson, Alf Dahlberg och Karl Erik Rosengren är i alla fall ett exempel på tidsserieanalys av massmedieeffekter, tillika med användning av extra media data. Med utgångspunkt från den klassiska frågan huruvida massmedierna är "molders or mirrors of the social structure" analyserar författarna sambandet mellan politisk opinion – mätt som regeringens popularitet i SIFOMätningar – ekonomisk struktur – med indikatorer på arbetsmarknadsläget – och massmedieinnehåll – mätt som kritik mot regeringen och allmän pessimism i tidningarnas ledarspalter, allt under perioden 1967–1974. Problemen med kvantitativ analys av ekologiska data av detta slag är välkända och skall inte upprepas här, men resultaten talar för att massmedierna har en självständig roll som opinionsbildare.

Ett annat exempel på användningen av tidsseriedata är Folke Johansson och Daniel Wiklunds uppsats. Undersökningens värde ligger främst på resultatplanet. Så vitt vi vet är detta den första undersökning som behandlar förändringar av innehållet i den svenska dagspressen under en längre tidsperiod. Här visas i blixtbelysning effekterna av differentieringen på mediemarknaden i takt med radions och televisionens framväxt. Radio, tv och storstadspressen har tagit över en stor del av riks- och utrikesbevakningen, medan landsortspressen i allt större utsträckning koncentrerat sig på den lokala och regionala nyhetsbevakningen.

Bengt Lundell
Mats Sjölin

ROGER KO-CHIH TUNG: *Exit-Voice Catastrophes. Dilemma between Migration and Participation*. Stockholm Studies in Politics No 18, 1981.

PRI, Politisk resocialisation av invandrare, är namnet på ett av de intressantaste forskningsprojekten i 1970-talets svenska statskunskap. Tomas Hammar och hans medarbetare vid statsvetenskapliga institutionen i Stockholm uppmärksammade på ett tidigt stadium invandrarfrågornas politiska aspekter. Tack vare projektet har vi fått ny och väsentlig kunskap om vad som händer när vuxna människor byter politisk miljö och hamnar i ett nytt och delvis främmande politiskt system.

Roger Ko-Chih Tung har arbetat med PRI-projektet i tio år. Hans doktorsavhandling består av tre delar. Den första utvecklar en teori med nyckelbegreppen exit och voice, den andra behandlar uppläggningsen av projektets intervjuundersökning och den tredje diskuterar bortfallsproblemet i undersökningen.

Utgångspunkten för avhandlingen är att människor i dagens samhälle ofta står inför ett dilemma mellan marknaden, ekonomin, å ena sidan och politiken å den andra. En situation av dissonans mellan individ och omgivning säges kunna få antingen en individuell lösning i enlighet med marknadens mekanismer, närmare bestämt flyttning eller migration. Det är detta som kallas exit. Det andra alternativet är en kollektiv lösning genom politiskt deltagande, dvs voice; man gör sin röst hörd.

Dessa två allmänna begrepp är hämtade från den amerikanske ekonomen Albert O. Hirschman (1970). Hirschmans begreppsschema var mycket allmänt och avsågs kunna tillämpas på de flesta aspekter av samhällslivet. I Tungs avhandling har begreppen avgränsats: exit betyder migration över territoriella gränser och voice innebär politisk participation. De beteendemässiga alternativen kompletteras med en tredje kategori, kallad autism, som innebär att dissonanssituationen löses genom tystnad och inåtvändhet. De tre handlingsalternativen ses som uttryck för tre mer generella "models of man". Autism motsvaras av "the self-adjustment model" eller en psykoterapeutisk modell, exit är marknadsmodellen och voice den politiska modellen.

Hur skall man nu förklara varför människor ibland blir autister, ibland flyttar iväg eller blir politiskt aktiva? Två faktorer vilka anges som betingande omständigheter är dels lojalitet, dvs graden av allmänt stöd till systemet, dels "efficacy", dvs den egna känslan av att kunna påverka sin omgivning.

Men förklaringarna hämtas också från en lite mer generell nivå; valet av handlingsalternativ påverkas av makrosystemets gatekeeping-funktioner, med en terminologi som hämtats från systemanalys och cybernetik.

Det gäller för det första systemets output-gatekeeping, dvs kontrollen över vem som får vad, när och hur, för att använda Lasswells uttryck. Närmare bestämt avses individens upplevda förändring när han eller hon flyttat från ett ställe till ett annat. I denna sk "welfare mobility" urskiljs i sin tur två dimensioner, en "private welfare dimension", och en "social-public disequilibrium dimension". Den andra gatekeeping-funktionen gäller systemets inputsida, dvs "den selektiva legitimeringen av deltagarnas krav och mobilisering". Även här görs en åtskillnad mellan två olika dimensioner. En kallas "polarity between majority and minority forums for political discourse" och en kallas "involvement in political communications".

De data som används för att konfrontera teorin mot verkligheten är hämtade från en förstudie till den stora undersökningen. Intervjuerna gjordes med drygt 300 finländska invandrare i Södertälje 1973. Datamaterialet analyseras främst med hjälp av en statistisk teknik vid namn kanonisk korrelation. Det speciella med denna teknik är, kort uttryckt, att den förmår relatera mångdimensionella förklaringsfaktorer till ett studerat fenomen som också är flerdimensionellt.

Den teoretiska diskussionen i avhandlingens första del sammanfattas med en sk katastrofmodell, som är en gren av matematisk topologi. Essensen i modellen är att under vissa speciella förhållanden, som specificerats av de fyra gatekeeping-funktionerna, sker ett plötsligt omslag från voice till exit eller vice versa.

Avhandlingens andra del handlar om de överväganden som låg bakom uppläggningsen av invandrarprojektets huvudundersökning, vilken genomfördes i Stockholm åren 1975-1976. En viktig fråga var vilka invandrargrupper som skulle intervjuas. Man får följa argumenteringen efter ett antal olika kriterier: invandrargruppens storlek, ursprungslandets politiska och ekonomiska karaktär, tillgängligheten av språkkunniga intervjuare osv. Ett kapitel ägnas sedan åt en diskussion av för- och nackdelar med intervjumetoden, ett annat kapitel handlar om hur populationen mer i detalj definierats och ett om urvalets storlek och bortfall. Det totala bortfallet uppgår till cirka 18 procent. En jämförelse mellan det ursprungliga undersökningsurvalet och den grupp där man lyckades få till stånd intervju visar på vissa skillnader. Bortfallet var t ex något högre bland ensamstående män och i de äldre åldersgrupperna, men det allmänna intrycket är att bortfallet inte haft några mer markant snedvridande effekter.

Ändå är det just på denna punkt som författaren oroar sig. Det finns nämligen fortfarande en risk att en av de mest centrala grupperna i undersökningen, de flyttningbenägna, är just den som karaktäriseras av stort

bortfall. I så fall leder själva undersökningstekniken till att man missar just de människor som man vill undersöka. Detta, vad författaren kallar "the black hole phenomenon", bildar upptakten till avhandlingens tredje avdelning. Här ges ytterligare en analys av bortfallet: med s k multipel klassifikationsanalys visas i vilka befolkningsgrupper som bortfallet ligger under respektive över genomsnittet. Ett avsnitt ägnas dessutom åt skillnaden mellan "deskriptiva" och "analytiska" undersökningar. Med en annan multivariat analys teknik, s k trädanalys, lokaliseras därefter de speciella egenskapskombinationer som karaktäriseras av särskilt högt eller lågt bortfall. De sålunda erhållna undersökningsgrupperna bildar en klassificering, där varje individ ges en vikt efter vilken kategori denne tillhör. Ju större bortfall, desto större blir vikten. Med detta viktsystem har man således återställt intervjuurvalets representativitet med avseende på de egenskaper som ingått i bortfallsanalysen. Det är detta som utgör författarens "procedure for correction for selection bias".

Det är uppenbart att avhandlingens frågeställning gäller "migration" i någon mening. Men det är varken invandrarernas beslut att lämna Finland eller deras resocialisation i Sverige som undersöks. Så småningom visar det sig nämligen att det som skall förklaras är svaren på en intervjufråga om vad man skulle kunna tänka sig att göra om man blev arbetslös i Södertälje. De intervjuade fick bli a bedöma hur pass troligt det var att de skulle flytta tillbaka till Finland, vad som i avhandlingen kallas "total exit". Men det är naturligtvis en avsevärd skillnad mellan att emigrera från sitt ursprungsland och att flytta tillbaka till hemlandet, något som i förbigående också erkänns av författaren (kapitel 4, sid 12; kapitlen är separat paginerade). Men i den framlagda teorin jämföras "exit" med detta som egentligen borde benämnas "re-entry". Inte heller görs någon åtskillnad mellan emigrationens bakgrund, om den har ekonomisk eller annan anledning, eller om utflyttningen är av tillfällig eller stadigvarande karaktär. Eftersom dessa elementära distinktioner saknas blir teorin onödigt trubbig.

Avhandlingens två mest centrala begrepp är exit och voice. I Hirschmans ursprungliga formulering var förhållandet mellan exit och voice ganska enkelt. När en individ blir missnöjd med en produkt, ett parti eller en organisation står denne inför ett val mellan å ena sidan exit (ge sig av, byta parti, gå över till ett annat varumärke) och å andra sidan voice (göra sin röst hörd, protestera). Hirschmans framställning är visserligen fantasieggande och inspirerande, men en närmare granskning visar snart att resonemanget på flera punkter är ganska bräckligt. För att begreppen exit och voice skall kunna tas i vetenskapligt bruk krävs att de uppfyller sedvanliga

logiska krav på en klassificering, nämligen att kategorierna skall vara fullständiga och ömsesidigt uteslutande.

Som redan Brian Barry visat i sin recension av Hirschmans arbete är det missvisande att beskriva exit och voice som alternativ till varandra. I själva verket står individen inför två val: ett mellan "exit" och "stay", ett annat mellan "voice" och "silence". I sin enklaste form kan de beteendemässiga alternativen representeras med hjälp av en fyrfältstabell eller ett beslutsträd (Barry 1974 s 91, Birch 1975 s 74). Begreppen behöver naturligtvis inte alltid uppfattas som dikotoma, men den viktiga poängen är att exit och voice är logiskt förenliga: man kan t ex avgå under protest likaväl som en emigrant kan vara politiskt verksam. Exit och voice är sålunda inte två alternativ på en dimension, utan två separata dimensioner.

På denna centrala punkt är avhandlingen mycket oklar. Trots att Barrys kritik varit känd av författaren hävdas inledningsvis att exit och voice är alternativ till varandra (t ex 1:1, 1:9, 2:4). Själva boktiteln utgår också från ett "dilemma mellan utvandring och deltagande". Men i den figur som sammanfattar avhandlingens teori finner man att exit och voice hamnat i var sin ruta, förbundna med en pil från exit till voice (3:33). Här tycks det alltså, rimligt nog, röra sig om två separata variabler. Denna tolkning styrks också av empiriska data: i en faktoranalys urskiljs två separata dimensioner (4:3, 15ff). Men när resultaten därefter skall sammanfattas i den matematiska katastrofmodellen blir exit och voice ånyo ytterpolerna på en enda dimension (7:5). Förvirringen blir inte mindre av att exit och voice ett stycke dessförinnan smält samman till ett enda beteende, kallat "exit/rebel anomie" (5:13).

Som tidigare nämnts kompletterar Tung exit/voice-begreppen med vad han kallar autism. Tanken är att relationen mellan individ och samhälle kan specificeras i tre komponenter: subjekt, objekt samt den syntax som reglerar förhållandet mellan subjektet och objektet. Författaren tänker sig således tre olika slag av anpassningsmekanismer. Den som riktar sig mot subjektet, "self-adjustment", innebär autism. Ändring av objektet, eller snarare utbyte av ett objekt mot ett annat, är detsamma som exit. Voice innebär slutligen att man ändrar på syntaxen; "adjustment of the regime, i.e. rules, procedures etc" (2:5ff). Problemet med denna uppställning är bl a att "objektet" också definierats som "institutional procedures and means", varför "objekt" och "syntax" kommer att sammanfalla begreppsmässigt.

Från Lerner hämtas sedan en definition på "satisfaction" (S) som kvoten mellan "achievement" och "aspiration". Man är alltså missnöjd när man strävar efter

mycket men uppnår lite. Parallellt härmed införs en definition av "eunomie" (E) som kvoten mellan "achievement legitimacy" och "aspiration legitimacy". Om vi bortser från att termen legitimitet använts i en något ovanlig betydelse innebär detta att vi har två mått på tillfredsställelse, ett i individuellt (S) och ett i samhällsligt (E) avseende. Författaren definierar nu konsonans mellan individ och omgivning som $S=E$ (2:8), vilket leder till den orimliga konsekvensen att om en person är extremt missnöjd med sin egen situation och *lika* extremt missnöjd med samhället så råder harmoni!

Titeln på Hirschmans arbete innehåller förutom exit och voice också begreppet lojalitet. Diskussionen om lojalitet tillhör de allra svagaste hos Hirschman och har utsatts för skarp kritik (t ex Barry 1974, Laver 1976). Tung väljer ändå att inkludera begreppet i sin teoretiska apparat och likställer lojalitet med Eastons "diffuse support". Lojalitet uppfattas som en förklarande variabel: i modellen antas lojalitet ha en negativ effekt på exit och en positiv effekt på voice (3:33). Diskussionen kompliceras emellertid av att lojalitetsbegreppet dyker upp något senare i framställningen, nu i ett annorlunda sammanhang. Här diskuteras åter förhållandet mellan individ och omgivning, nu i termer av koncentriska cirklar. Den innersta, privata, sfären har att göra med "marknadsmekanismen" och kräver exit-beteende. Närmast yttre sfär, den "socialt-kulturella", kräver lojalitet. Den yttersta sfären, "the public-ecological", kräver voice, dvs politiskt beteende (5:2-3). Här har alltså lojalitetsbegreppet hamnat på samma teoretiska nivå som exit och voice, vilket strider mot den tidigare modellens antagande om lojalitet som en bakomliggande förklaring till exit respektive voice.

Ett viktigt tema i avhandlingen gäller skillnaden mellan ekonomi och politik. Liksom Hirschman tycker Tung att statsvetarna sysslat för mycket med voice och försummat exit medan ekonomer och migrationsforskare enbart uppehållit sig vid exit och underskattat voice. Ett problem med Hirschmans resonemang är emellertid att "ekonomi" och "politik" används i dubbel betydelse; Hirschman har fatalt nog blandat samman politiska och ekonomiska *mekanismer* med politiska och ekonomiska *modeller* (Barry 1974 s 86). Tyvärr måste man rikta samma kritik mot Tung. Innebörden av ekonomi och politik växlar från sida till sida, verklighet blandas samman med metod att betrakta verkligheten (t ex 2:5, 3:15f, 4:7, 5:4). Likställer man definitionsmässigt exit med *ekonomisk* aktivitet blir det t ex märkligt att tänka sig att emigrationen kan ha *politisk* innebörd (3:17).

Den för undersökningen centrala intervjufrågan ställdes tillfrågade i den hypotetiska situationen att det på grund av fabriksnedläggelser blir arbetslöshet på den

egna orten. Man får därvid ange hur pass troligt det är att man skulle göra olika saker, t ex flytta tillbaka till Finland ("total exit"), flytta till annan plats i Sverige ("local exit"), tala med vänner, skriva på namninsamling, gå till föreningsmöten etc. Visserligen har några sammanfattande procental publicerats i en tidigare rapport (Hammar & Tung 1975 s 59), men det är ändå förvånande att avhandlingen varken innehåller svarsfrekvenser eller interkorrelationer. Författaren har emellertid haft vänligheten att tillmötesgå mitt önskemål att få ta del av korrelationsmatrisen. Den visar sig innehålla flera intressanta upplysningar. Överraskande nog är t ex total exit och local exit endast mycket svagt korrelerade. Det kan visserligen tyda på bristande reliabilitet i attitydmätningen, men det kanske hade varit möjligt att göra en analytisk distinktion mellan olika typer av exit-beteende.

Svaren på intervjufrågan faktoranalyseras (4:16). Resultatet blir två eller tre faktorer, beroende på var gränsen dras för acceptabla egenvärden (egenvärdenas storlek redovisas inte). Resultatet blir som alltid i faktoranalys mycket beroende av vilka variabler man analyserar. Att man bara får en enda exit-faktor torde inte minst bero på att undersökningen inte omfattar mer än två exit-variabler. Man saknar här en diskussion om urvalskriterier och variabelvalets betydelse för resultatet av faktoranalysen. Dessutom har en av voice-variablerna, "tala med vänner", uteslutits därför att den var "non-discriminating" (4:16). Kriteriet förefaller dock något godtyckligt eftersom samma variabel finns med i efterföljande analyser (5:7, 6:12). Faktornlösningen är heller inte helt klar; "gå till föreningsmöten" laddar inte bara på voice-faktorn utan förvånande nog också på exit-faktorn, något som ges en ad hoc-artad tolkning (4:18).

Grundvalen för hela denna faktoranalytiska övning slås emellertid strax sönder av författaren själv, som hävdar att den använda faktormodellen är olämplig (4:18). Den ortogonala rotering som utnyttjats innebär nämligen att exit- och voice-faktorerna antas vara okorrelerade. Eftersom den teoretiska modellen postulerar ett samband mellan exit och voice måste en annan statistisk teknik användas. Författaren väljer kanonisk korrelation efter att på diffusa grunder ha avvisat en oblik (icke-rätvinklig) rotering av faktorlösningen.

Vad är det då som förklarar skillnaden i benägenhet till exit respektive voice? Den teoretiska diskussionen ägnar stort utrymme åt vad som efter Easton kallas systemets gatekeeping-funktioner. Problemet uppkommer när de abstrakta begreppen skall operationaliseras. "Output-gatekeeping" mäts med en fråga om i vilka avseenden man fått det bättre eller sämre i Södertälje jämfört med hur man hade det i Finland. "Input-gatekeeping" mäts med frågor om politiskt engagemang och diskussionsaktivitet. Här finns ett uppenbart analysni-

våproblemet. Gatekeeping karaktäriserar hela system, medan den empiriska mätningen rör individegenskaper. Att som författaren utgå från ett antagande om "isomorphic correspondence between the structure of the macro-process of aggregation and the basic orientational components" (6:7) skyler bara över ett problem som inte lösts.

Sedan kan man ifrågasätta den teoretiska huvudtanken att se input-gatekeeping, dvs politisk kommunikation, som en förklaring till voice. Politisk kommunikation konkretiseras nämligen i fyra intervjufrågor som framför allt mäter hur mycket man diskuterar politik med sina vänner. Och det som skulle förklaras var alltså hur man beter sig vid hypotetisk arbetslöshet, där flera av alternativen handlade om att diskutera situationen, t ex med sina vänner. Såvitt jag förstår har författaren konstruerat en hypotes som säger att de som ofta talar politik med sina vänner ofta talar politik med sina vänner. Det är karaktäristiskt att "autism" användes som beteckning både för det som förklaras (3:1) och det som förklarar (6:13). Säg vad man vill om teoretiska tautologier, men de är i alla fall svåra att falsifiera.

Modellprovningens stund är nu inne. Förklaringsvariablerna relateras till exit/voice-variablerna med hjälp av kanonisk korrelation. Denna statistiska teknik kan ses som en generalisering av multipel regressionsanalys, där man inte längre har en enda utan flera beroende variabler. Metoden går ut på att finna en linjär kombination bland de oberoende variablerna och en motsvarande kombination bland de beroende variablerna så att korrelationen mellan de två linjärkombinationerna (den kanoniska korrelationen) maximeras. Att finna just det par av alla tänkbara kombinationer som ger den högsta korrelationen innebär en relativt komplicerad egenvärdesberäkning, som det emellertid numera finns standardrutiner för. Man kan sedan gå vidare och finna nya par av kanoniska kombinationer tills man når en viss signifikansgräns för de kanoniska korrelationerna. Man får således en uppsättning kanoniska dimensioner bland de oberoende variablerna (dimensionerna är per definition okorrelerade) och en motsvarande uppsättning för de beroende variablerna (också dessa dimensioner är definitionsmässigt okorrelerade).

Detta innebär att kanonisk korrelationsanalys i det här fallet är olämplig att använda. Författaren har tidigare lagt ner stor möda på att visa såväl teoretiskt som empiriskt att exit och voice är korrelerade. Nu väljer han således en statistisk modell som redan i sina grundantaganden förutsätter att exit och voice inte är korrelerade. Denna uppseendeväckande diskrepans mellan teori och statistisk modell lämnas okommenterad.

Dessutom är jag på flera punkter kritisk till tolkningen

av resultaten från de kanoniska korrelationsanalyserna. I det ena fallet sägs att de två signifikanta linjärkombinationerna förklarar 29 procent av variansen (5:6), i det andra fallet sägs andelen förklarad varians uppgå till 37 procent (6:12). Dessa siffror är helt missvisande. Författaren har på eget bevåg adderat de kvadrerade kanoniska korrelationskoefficienterna utan att observera att "andelen förklarad varians" därmed lätteligen kan uppgå till flera hundra procent. Istället för detta fantasimått finns det en användbar och i metodlitteraturen välkänd statistisk storhet benämnd redundancy (t ex Love & Stewart 1968, Cooley & Lohnes 1971 s 179, Levine 1977 s 23, Thorndike 1978 s 185). Poängen är att man inte bara måste ta hänsyn till hur stor den kanoniska korrelationen är, utan också hur stor andel den kanoniska kombinationen fångar upp av den totala variansen bland de beroende variablerna. Jag har räknat ut värdet på redundancy-koefficienten och resultatet ger en helt annan bild än avhandlingens. Det visar sig nämligen att andelen förklarad varians i det första fallet inte uppgår till mer än 4,2 procent och i det andra till 3,0 procent. I den viktiga frågan om modellens förklaringskraft lämnar avhandlingen helt vilseledande siffror. Den för författaren vanligaste tolkningen är att han inte vetat vad han gjort.

När det sedan gäller att tolka innebörden av de kanoniska dimensionerna har man två typer av koefficienter att välja på. Den ena motsvarar en standardiserad, multipel regressionskoefficient (s k betavikt) och visar varje observerad variabls unika bidrag till den kanoniska kombinationen. Den andra typen av koefficient är helt enkelt korrelationen mellan varje observerad variabel och den kanoniska kombinationen. Problemet med att använda betavikterna för att tolka innehållet i de kanoniska dimensionerna ökar ju mer de observerade variablerna är korrelerade inbördes (s k multikollinearitet). En variabel kan få låg betavikt trots att den har högt samband med den kanoniska dimensionen eftersom dess effekt kan delas av andra variabler; variabelns unika effekt blir således liten. Skriver man en avhandling som baseras på kanonisk korrelation bör man rimligen presentera båda typerna av koefficienter och resonera om tolkningsproblemen. Vill man av något skäl bara presentera den ena varianten bör man lämpligen välja korrelationerna. Det sämsta är utan tvekan att endast redovisa betavikterna, vilka enligt en handbok är "misleading and dangerous" (Levine 1977 s 18). Författaren har valt det sista alternativet. Till råga på allt tycks han vara osäker på vad betavikter innebär. När en koefficient råkar bli 1,12 (6:12) skriver han att den "overshot slightly above 1,00" och att den därför "has been trimmed to 0,999". Dessa helt onödiga bekymmer torde bero på att författaren inte erinrat sig att betavikter mycket väl kan bli större än 1,0. Det borde tvärtom vara något att

glädjas åt eftersom åtminstone en variabel visat sig ha en mer påtaglig effekt.

Man kan ge fler exempel på brister – problemet med hur "vet inte"-svaren behandlats diskuteras inte, en kanonisk korrelation är inte signifikant (6:12) och borde därför lämnats därhän – men helhetsintrycket av det centrala avsnitt som baseras på kanonisk korrelation är hur som helst att det präglas av metodologisk valhänhet och osäkerhet.

Resonemanget i avhandlingens första del sammanfattas i en serie hypoteser, vilka i sin tur får sin sammanfattning i en matematisk katastrofmodell. I den speciella variant av katastrofteori som avhandlingen först använder ingår två oberoende variabler ("control factors") och en beroende variabel ("behavioral factor"). Katastrofmodellen påminner om multipel regressionsanalys så tillvida att varje kombination av kontrollfaktorer motsvaras av ett visst beteende, dvs värdena på de oberoende variablerna bestämmer hur högt eller lågt man hamnar på den beroende variabeln. Skillnaden mot den vanliga linjära regressionsmodellen är att i katastrofmodellen finns det vissa lägen på de oberoende variablerna som motsvaras av två möjliga beteenden. Det finns nämligen ett "veck" i regressionsplanet där förändringarna från det ena läget till det andra sker genom plötsliga, diskontinuerliga språng.

Denna katastrofteori har under 1970-talet använts för att illustrera fenomen av det mest skiftande slag, som t ex hållfasthet, börsmarknader, anorexi, hjärtmuskulens kontraktioner, fängelserevolter och manodepressivitet. Ett problem med avhandlingens tillämpning på invandrarers attityder hänger samman med konceptualiseringen av exit/voice-variablerna. Både den nyss refererade katastrofmodellen liksom den mer komplicerade butterfly-varianten (som inrymmer fyra i stället för två kontrollfaktorer) har det gemensamt att den beroende variabeln är endimensionell. Eftersom författaren genom sin användning av kanonisk korrelation angivit att den beroende variabeln är flerdimensionell föreligger här återigen ett fall av bristande överensstämmelse mellan teori och matematisk modell.

Man kan också diskutera hur pass realistisk katastrofmodellen är. Kärnpunkten är att det under vissa omständigheter äger rum ett plötsligt omslag från t ex "total exit" till "demonstration", en process kallad "radicalization" (fig II:7, s 7:4). I den mån man på Södertäljes gator får se demonstrerande människor med resväskor i händerna, invandrare som på landgången till finlandsbåten plötsligt ändrat sig, då kan teorin säkert ha sitt värde.

En viktig fråga är naturligtvis hur man empiriskt kan pröva den matematiskt sett komplicerade katastrofmodellen. Det finns ytterligare få exempel på en mer strikt

tillämpning inom samhällsvetenskaperna. Skälet torde främst vara att vi sällan har den typ av data som krävs för att kunna fastställa alla parametrar som bestämmer "veckets" utseende. Egentligen skulle man behöva dynamiska data med korta tidsintervall mellan mätningarna för att i detalj kunna studera en förändringsprocess. Nu gör avhandlingen ett närmast sensationellt påstående, nämligen att katastrofmodellens parametrar kan bestämmas med hjälp av kanonisk korrelation, visserligen inte med fullständig exakthet, men ändå som "a very close approximation" (4:10). Den besynnerliga tanken går alltså ut på att använda en linjär metod (kanonisk korrelation) för att estimerar en modell som knappast kunde vara mer icke-linjär. Avhandlingens metodiska nyhet, kopplingen mellan kanonisk korrelation och katastrofteori, har i alla fall inte övertygat mig.

Avhandlingens andra del handlar om undersökningsplanen för invandrarprojektets huvudundersökning, om allmänna fördelar och nackdelar med intervjuundersökningar, avgränsning av populationen, urvalsdragning samt fältarbete. Denna del av boken redogör för de viktigaste av de tusentals överväganden och beslut som är förknippade med varje större empirisk undersökning. Redovisningen ger ett sorgfälligt intryck. Det är sedan en omdömesfråga i vilken mån mycket av denna detaljinformation borde finnas med i avhandlingen i stället för att samlas i en separat teknisk rapport. En del av de allmän-metodologiska resonemangen, t ex om intervju-metodens problem, är dessutom på en gång både för korta och för långa. Som det nu är får många stora problem bara flyktiga omnämmanden. När författaren någon gång stöter på ett mera brännande metodproblem förbigås det med motiveringen "This is not the place to answer these purely methodological questions, however" (9:17). Men det är väl just det en doktorsavhandling är.

Den tredje och avslutande delen handlar om bortfallsproblemet. Nu verkar varken bortfallets storlek eller sammansättning vara särskilt alarmerande, men författaren har ett särskilt skäl för sin oro: det kan vara just de exit-benägna som försvunnit genom det 18-procentiga bortfallets svarta hål. Skräckvisionen understryks ytterligare av ett tankeexperiment (12:10f). Antag att det finns två invandrargrupper, t ex 100 amerikaner och 100 chilener. Lika många inom varje grupp, säg 50 procent, stöter på anpassningsproblem efter ankomsten till Sverige. Amerikanare har lätt att flytta vidare, så bara de 50 välanpassade stannar kvar i Sverige. Chilener är inte så lätttrörliga så där stannar alla kvar. När den oskyldige invandrarforskaren nu går ut och gör sin fältstudie finner

han att 100 procent bland amerikanerna är välanpassade mot bara 50 procent bland chilienarna.

Argumentet är emellertid irrelevant. Det introducerar nämligen en variabel som inte inryms i projektets frågeställning, nämligen faktisk återflyttning från Sverige. Om det nu vore detta som man hade velat studera hade undersökningen fått läggas upp på ett helt annat sätt. Populationen hade då fått bli dem som under de senaste x åren invandrat till Sverige. Sedan hade man fått följa dessa invandrare och jämföra dem som stannat med dem som flyttat tillbaka (jag bortser här från de fältarbetstekniska svårigheterna att sända intervjuare till Montenegro och Rovaniemi). Men det är ju inte detta som PRI-projektet handlar om. Populationen utgörs, såvitt jag förstått, av de invandrare som vid en viss tidpunkt bor i Sverige (Stockholm). Bland dessa studerar man resocialisationsprocesser och t ex *benägenhet* att flytta tillbaka (alltså en attityd, inte faktiskt beteende). Avhandlingens resonemang om skillnaden mellan "deskriptiva" och "analytiska" frågeställningar förvirrar bara diskussionen. Det hade varit bättre att klarare precisera undersökningens frågeställning och population.

Jag tror också att författaren överdriver problemet med bortfallets snedvridande inverkan. De räkneexempel som presenteras visar ju att bortfallet tenderar att *underskatta* de verkliga sambanden. Det hade varit mycket allvarigare om felet slagit åt andra hållet. Visserligen löper korrelationer nu risken att gå förbi oupptäckta, men observerar man ett samband bland de intervjuade kan man – om man fullföljer författarens tankegång – vara rätt säker på att sambandet i verkligheten snarast är ännu starkare. Fascinationen inför bortfallsproblemet har dessvärre lett till att andra och viktigare felkällor i samband med tolkningen av intervju svaren i stor utsträckning försummas.

Den metod som använts för att korrigera för bortfallets snedvridande effekter är en konventionell efterstratifiering. Man delar upp materialet i delgrupper, jämför hur många individer där finns med hur många där borde finnas (här måste man känna till hur antingen populationen eller bruttourvalet ser ut) och ger individerna i de underrepresenterade grupperna en vikt som överstiger 1,0 medan de intervjuade i överrepresenterade grupper tvärtom vägs ner. Delgrupperna, efterstrata, kan definieras på många olika sätt. I avhandlingen används trädanalys, som med ett mekaniskt statistiskt kriterium isolerar delgrupper som skiljer sig så mycket som möjligt i fråga om bortfall. Detta är en tänkbar metod som i många situationer säkert är effektiv. Min bedömning är emellertid att den främst är användbar för en enstaka undersökning. Däremot är den troligen mindre lämplig vid förändringsstudier och jämförande undersökningar.

Efterstrata blir nämligen inte identiska, vilket försvårar jämförbarheten. Eftersom PRI-projektet just är en komparativ studie borde detta metodproblem diskuteras.

Vikterna erhålls genom att beräkna det inverterade värdet av svarsbenägenheten i respektive efterstratum. (Att alla vikter i tabellen på sid 16:5 understiger 1,0 beror sannolikt på ett tryckfel.) Efter vägning stämmer intervjumaterialets sammansättning överens med avseende på de egenskaper som man stratifierat för. Detta är en matematisk nödvändighet. En helt annan fråga är naturligtvis om felet rättas till också på de variabler som *inte* ingår i efterstratifieringen. Författarens slutsats på denna punkt är alltför troskyldig (14:24). Det dubiösa med denna typ av efterstratifiering är att intervjupersonerna i en delgrupp, t ex icke-röstande, får representera också de icke-röstande som blivit bortfall. Det tveksamma antagandet innebär att de icke-röstande som vägrat ställa upp för intervju har exakt samma egenskaper som de icke-röstande som svarat. Om så inte skulle vara fallet kan den använda justeringsmetoden, istället för att rätta till felet, tvärtom förvärpa det. I vilket fall som helst är det högst osäkert om metoden löser bortfallsproblemet. Man saknar också en diskussion om alternativa stratifieringar och viktsystem. Det hade vidare varit enkelt att göra några statistiska analyser, t ex kanonisk korrelation, med och utan vikter för att studera hur stor inverkan korrigeringen får.

För en recensent och fakultetsopponent blir de kritiska synpunkterna ofta dominerande. Det skall därför framhållas att Tungs avhandling har flera förtjänster. Ämnesvalet är centralt och den långa teoretiska diskussionen visar prov på fantasifullhet och vilja att inkorporera delar från många olika samhällsvetenskaper. Det är heller inte de allra enklaste statistiska och matematiska metoder som kommit till användning. Författaren har haft stora ambitioner och gjort en djärv satsning. Men därigenom har han också tagit större risker. I en avhandling av denna typ ställs det naturligtvis särskilda krav på teoretisk och metodisk precision. Det är tyvärr just i dessa avseenden som avhandlingen har en del besvärande brister.

Olof Petersson

Referenser

- Barry, Brian. "Review Article: 'Exit, Voice, and Loyalty' ". *British Journal of Political Science*, Vol. 4, 1974, s 79–107.
- Birch, A. H. "Economic Models in Political Science: the Case of 'Exit, Voice, and Loyalty' ". *British Journal of Political Science*, Vol. 5, 1975, s 69–82.

210 Litteraturgranskningar

- Cooley, William W. & Lohnes, Paul R. *Multivariate Data Analysis*. John Wiley & Sons, New York 1971.
- Hammar, Tomas & Tung, Roger Ko-Chih. *Invandrare och politik. Finländare i Södertälje*. Södertälje kommun, Södertälje 1975.
- Hirschman, Albert O. *Exit, Voice, and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Harvard University Press, Cambridge 1970.
- Laver, Michael. " 'Exit, Voice, and Loyalty' Revisited: The Strategic Production and Consumption of Public and Private Goods". *British Journal of Political Science*, Vol. 6, 1976, s 463-482.
- Levine, Mark S. *Canonical Analysis and Factor Comparison*. Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences, series no. 07-001. Sage Publications, Beverly Hills 1977.
- Love, William A. & Stewart, Douglas K. "Interpreting Canonical Correlations: Theory and Practice". Project TALENT, American Institutes for Research and School of Education, University of Pittsburgh 1968.
- Thorndike, R. M. *Correlational Procedures for Research*. Gardner Press, New York 1978.

Litteraturnotiser

Norska protester

Enda dette bare er en trykksak på 80 små sider, kan det være grunn til å gjøre oppmerksom på den. Den handler om et emne som har atskillig betydning i enkelte land, og som også av en bestemt grunn har spesiell faglig interesse.

Et grunnleggende skille blir ofte trukket mellom to veier for politisk innflytelse, den såkalte numeriske kanal der stemmene teller ved valg av personer til nasjonale og lokale forsamlinger, og den korporative der andre ressurser vil avgjøre hvilket utfall sakene får. Her dreier det seg om hjelpemidler som kapital, fagkunnskap, eller evne til å lamme viktige samfunnsfunksjoner f. eks. gjennom streik.

Skillelinjen er av utvilsom betydning, men har ikke absolutt gyldighet. Visse numeriske innslag forekommer også i den korporative kanal. DonSchwerin gir en oversikt over hvordan det i norsk fagbevegelse er blitt reagert på korporasjonens medvirkning i statlig inntektspolitikk; særlig gjennomgår han mulige utslag av protestholdninger blant medlemmene i Norsk Arbeidsmandsforbund. Han har tatt for seg resultatene av en rekke uravstemninger og brukt dem til å vise motsetningsforhold innenfor organisasjonen. Det er fortjenstfullt at en internasjonal lesekrets blir gjort oppmerksom på eksistensen av et slikt tallmessig data – tilfang til belysning av den korporative kanal. Uravstemninger har spilt og spiller en rolle i større og viktigere land, kanskje særlig Storbritannia, uten at statsvitene har forsøkt å gjøre dem til gjenstand for noen analyse.

Om Norden sier Schwerin riktignok på side 42 at "the Norwegian use of referenda in labor relations is unparalleled", idet han viser til en svensk lærebok fra 1974,

Konfliktløsning på arbeidsmarknaden. Men her skrev Nils Elvander uttrykkelig i sitt kapitel (s. 84 f.) at også danskene har gjort utstrakt bruk av samme framgangsmåte. Det ville være av interesse å få se en analyse av dansk materiale, som gjerne kunne foretas etter en tilnæringsmåte svarende til Schwerins.

DONS. SCHWERIN: *Corporatism and Protest. Organizational Politics in the Norwegian Trade Unions.* Kent, Ohio; 1981. Kent Popular Press.

Sten Sparre Nilson

British Journal of Political Science

The *British Journal of Political Science*, although based in Britain, is not restricted to Britain in either subject matter or contributors. Up to now, however, it has received very few contributions on Sweden or by Swedish political scientists. The editor is actively seeking more articles by Swedish political scientists, and on the politics of Sweden. All articles are published in English, but in exceptional circumstances arrangements can be made to translate papers submitted in Swedish.

The Journal is designed mainly for a professional readership but is not tied to any professional organisation. Contributions are sought from all branches of political science, but in particular analytic political theory, political sociology, comparative politics, public policy and the empirical analysis of mass political behaviour. Articles reviewing the state of some areas of the discipline and brief research notes are also welcome.

Further enquiries should be made to Ivor M. Crewe, Editor, *British Journal of Political Science*, Department of Government, University of Essex, Colchester CO4 3SQ, Essex